

potrebujemo? Kaj ne bi bil po vseh razočaranjih preteklih let že čas, da bi začeli o važnejših odločitvah in izdatkih po predlogih strokovnjakov glasovati s splošnim referendumom, kakršnega nam zagotavlja ustava?

Po vsem tem nam je ostalo kaj malo od uvodnega optimizma, ostala pa je še pot k bolj humanemu obravnavanju mestnega središča, k urejevanju površin in stavb ne samo za promet, ampak tudi in predvsem za ljudi. In če so podvozi — ta zgodovinska napaka, ki bo Ljubljano verjetno že v bližnji bodočnosti veljala težke milijarde — danes toliko kot nepremakljivi, ali je vsaj nauk tisto, kar napako lahko vsaj delno odtehta?

Če kot nepristranski, čeprav dobro poučen opazovalec poslušáš razpravo o sekanju ravninskih gozdov, se ti v grlu pojavi isti grenki občutek kot ob razpravah o Kozlerjevi hiši in podvozih, le da za sedaj še brez tistega političnega priokusa, kot ga je imel oni. Tako se nam vedno mudi, zlasti, kadar je kako sekanje ali rušenje na vrsti! Ali ne bi mogli vsaj tu še malo počakati, drevesa zrastejo znova še počasneje kot hiše! Zakaj ne bi že vendar enkrat pričeli z urejevalnimi deli na osnovi dokončnih analiz in projektov, s čistimi, jasnimi računi in s popolnoma odkritimi kartami?

REFLEKSIJE

RAZLIČNI OBRAZI JERALE

Marjan Kolar

*Jerala ... — kedo te dokaže,
da si bil in da si in da moja pesem ne laže?*

(Intermezzo)

Ne da bi hotel omalovaževati celoto ali posamezne druge komponente, se mi zdi v Župančičevem fragmentu *Jerala* posebno živ in privlačen odnos med umetniškim in protiumetniškim principom. Tembolj, ker se je nekako ustalilo prepričanje (kljub temu, da dva odlična poznavalca Župančiča — kakor bomo videli — interpretirata ta odnos vsak po svoje), naj bo *Jerala* simbol za slovenskega meščana na prelomu stoletij, ker pač takratni meščan izpričano ni imel dosti posluha za umetnost, in pa, ker je Župančič brez dvoma oblikoval svojega junaka po njegovi podobi.

Namen tega sestavka je, brez kakršnih koli znanstvenih pretenzij osvetliti omenjeni odnos in ob svobodni interpretaciji podati nekaj novih sugestij.

Pri tem ni mogoče mimo Župančičeve lastne izjave o *Jerali*. Zato ker podaja princip celotnega dela in natančno karakterizira prvi obraz *Jerale*, pa je s tem pomagala ustvariti prepričanje, da je ta obraz edini.

»... *Jerala* bo satirični epos, junaka sem poznal osebno. Bil je velikan, do možganov ves zalit od tolšče, pogreznjen v materijo preko glave. Njemu nasproti postavim duha, urnega, gibčnega, vseobvladujočega — in tako naj se borita obadva principa...« (Izidor Cankar, *Obiski, Ljubljana 1920*, str. 175).

Jerala v prvem poglavju je res ves tak, kakor ga je napovedal pesnik: zamaščen možak, ki mu je mimo vsakdanjih opravil poglavitna skrb jed in

pijača ter primitivni užitki ob prebavljanju. Ob najbolj poduhovljenih prizorih, ki mu jih hudič — gibčni duh — čara pred oči, ostaja pri vulgarnem materializmu najhujše vrste, nesposoben dojeti duhovne vrednote življenja.

Drugo poglavje je sestavljeno iz umovanja volov Jelena in Čada, upornika in ponižnega hlapca — tedaj nemara nova varianta hudiča in Jerale — ki peljeta voz ljudi po žalostni kraški cesti, in iz davne zgodbe o podbreških kovačih, ki jim Dimek išče rudo.

Zanimivo je, da Mahniču žalostni brezdomeci na vozu »predstavljajo suženjsko vdanost našega ljudstva v usodo in gospodarsko revščino kot nje posledico. Pesnik vidi rešitev v podjetni delavnosti in življenjski radosti; to njegovo idejo pa simbolizirajo vol Jelen in nekdanji Podbrežci — kovači s hudičevim pomočnikom Dimkom na čelu« (Joža Mahnič, Oton Župančič, Maribor 1955, str. 91).

To, kar je Mahniču »podjetna delavnost in življenjska radost«, pa ni Vidmarju nič manj kot — jeralovstvo:

»... V ta basnoslovni okvir (drugo poglavje, op. M. K.) je... vstavljena prelepa prisposoba umetnikove usode med človeštvom, zgodba o podbreškem grbavcu Dimku, o tem nebodigatreba in rudosledu, spotiki in dobrotniku vse doline šentflorjanske, se pravi podbreške. V bistvu spet dvakrat pokazano razmerje med filistejstvom in umetnikom. Le da v drugi sliki nastopa Jerala kot kolektiv...« (Josip Vidmar, Literarne kritike, Ljubljana 1951, str. 219).

Če imamo pred očmi samo nepomirljivo nasprotje med umetništvom in antiumentništvom — ki se zanj sam od sebe ponuja sinonim jeralovstvo, ne bo težko ugotoviti, da imata tako Mahnič kot Vidmar vsak svoj prav, ker prikazujeta dva nova obraza Jerale.

Prvi je zaradi revščine neosveščen, apatičen. Ker gre s trebuhom za kruhom, mu je ob boju za obstanek prav malo mar umetnosti. In medtem ko brezbriznost lastnega ljudstva lahko posredno ubija umetnike, nikakor ne predstavlja sile, ki bi se sploh hotela boriti z gibčnim duhom. Povsem drugače pa je z veselimi Podbrežci.

Tudi oni so Jerale, saj ne kažejo niti malo razumevanja za Dimkovo notranje življenje. Prav gotovo ne bi znali — enako kot Jerala prvega poglavja ne — »prižigati zvezd« v svetu domišljije. Toda ne zato, ker bi bili potopljeni v mast, temveč zato, ker so usmerjeni v svoje preprosto, skoraj animalično življenje, ki pozna samo ročno delo in zaslužen počitek po njem, oboje telesno, delo in sprostitev.

Njihov brezbrizno zaničljivi odnos do umetnosti je v sorodu z miselnostjo modernih proizvajalcev materialnih dobrin:

»Umetnost je kot okrask na hiši. Res je, da je hiša z okraskom lepša kot brez njega, vendar človek brez okraskov lahko prebije, brez hiše pa ne« (prosto po Ernestu Barbourju v *Dinastiji smrti*).

Ta tip Jeral je trdoživ, da, celo neuničljiv prav zato, ker ni zamaščen, ker je na svojem področju produktiven ne samo ročno, temveč tudi umsko, le da ostaja v svojem eksaktnem svetu in nikoli ne prižiga zvezd ustvarjalne domišljije za nematerialne, nekoristne dobrine.

Naštetim trem tipom Jeral pa se pridruži na začetku *Intermezza* še eden, ko se namreč pesnik mimogrede posmehne svojim nasprotnikom Lenardu in Aškercu. In kakor je na videz presenetljivo, da morejo biti Jerale tudi ljudje, ki ne sodijo v nobeno od prej omenjenih kategorij, ker se sami ukvarjajo z umet-

nostjo, jih njihove konservativne ideje in sovražnost do vsega iskateljskega in revolucionarnega same karakterizirajo zadosti jasno.

Ko pa *Intermezzo* izzveni v najhujšo obtožbo in pesnik ob plamenčkih Ketteja, Murna in Groharja vzklikne:

Jerala je! Poglej jih, vse te je podavil!

postane očitno, da mu zdaj pomeni Jerala vsoto vseh možnih Jeral, ki jih, naj se med seboj še tako razlikujejo, družijo skupna poteza v odnosu do mladih umetnikov — jeralovstvo, statični princip, sovražen dinamičnemu, nemirnemu, umetniškemu. Pesnik torej razširi svojo obtožbo na vso takratno družbo, ki je bila odgovorna za usodo svojih umetnikov.

Toda še en Jerala je, najteže spoznat en od vseh — umetnik-bog, v trenutkih ustvarjanja vzvišen nad vsakdanjim življenjem, nad veljavnimi zakoni morale v vrtoglavih nietzschejanskih razsežnostih, bog in vernik v eni osebi:

*Kdor ustvarja, moj dragi, ta govori iz viharja,
z nameni, moralo in srečo se nič ne ukvarja,
on trga in lomi in reže in gnete snovi —
kaj to, če kdaj med prsti mu kaj zaječi!*

(Intermezzo)

Umetnik torej ustvarja svoje svetove, postavlja svoje zakone, med katerimi je najvišji zakon ustvarjanja. Ta bleščeča, omamna vera pa je nevarna zato, ker ne vidi več niti domovine niti prijateljev niti — drugih umetnikov. Umetnik, ki tako silno intenzivno gradi svoje svetove, se ne more zlahka vživeti v svet drugega umetnika in tako lahko sam postane — Jerala.

Za to, da so umetniki lahko drug drugemu Jerale tudi na višku ustvarjalnosti, ne samo, kadar stagnirajo, je veliko primerov v literaturi. Ne vemo, koliko se je Župančič zavedal nevarnosti, ki jo je vsebovala ta njegova vera. Med *Intermezzom* in tretjim poglavjem leži obdobje dvanajstih let.

V tem poglavju se je pesnik spustil v podzemlje. Prislunil je nerazumskemu, večnemu ustvarjanju narave. Spet je postal — kar je že bil — »križišče«, središče vsega, »struga tisočernih duš«. Preko svojih dragih mrtvih je bil spet povezan z živimi. To pa je ena od najvišjih zrelosti duha in umetnik, ki jo je dosegel, ni Jerala.

Ob koncu moremo torej reči, da ima Jerala mnogo obrazov: zamaščeni meščan je, apatični proletarec, samozavestni proizvajalec materialnih dobrin, konservativni esteta in vase zagledani genij. Kolikor pa je tudi Jeral, jeralovstvo je eno samo in njegov spoznavni znak je nezgrešljiv: negativni, nerazumevaljoči, sovražni odnos do umetnosti in umetnikov, ki iščejo in oblikujejo nove duhovne vrednote.